

Agnieszka Kaczyńska

Młodzież a używki

Szybkie tempo przemian zachodzących w świecie, a w naszym kraju w szczególności (gospodarka wolnorynkowa, zmiana systemu ustrojowego, dążenie do przynależności do Unii Europejskiej) rodzi różne sytuacje problemowe, przed którymi stają rodzice, nauczyciele – wychowawcy¹. Jednym z takich problemów jest sięganie przez dzieci i młodzież po różnego rodzaju używki.

Celem artykułu jest zilustrowanie tego, w jakim wieku, gdzie, z jakich powodów i po jakie używki polska młodzież sięga najczęściej, a także, która z używek jest najbardziej rozpowszechniona wśród młodzieży. Mówiąc o używkach, będziemy tu brać pod uwagę tytoń, alkohol, narkotyki.

Odpowiadając na te pytania autorka artykułu czerpała informacje z badań swoich poprzedników, a także z badań własnych. Badania własne zostały przeprowadzone w lutym 2001 roku w dwóch częstochowskich szkołach ponadpodstawowych, na próbie badawczej sześćdziesięciu osób. Badana była młodzież w wieku siedemnastu lat. Tematem badań była używalność przez młodzież używek (tytoniu, alkoholu, narkotyków).

1. Młodzież a tytoń

Z tytoniem spotykamy się już u przodków współczesnych Indian, dla których to stanowił on dar bogów, a także był drogą nawiązywania z nimi kontaktu². Już wtedy tytoń był żuty, wachany, a także zwijany w papieros i połykany z innymi środkami halucynogennymi w celu odurzenia się. Do Europy tytoń został przywieziony w 1496 roku przez Romano Pane — towarzysza K. Kolumba. Początkowo był on traktowany jako roślina ozdobna, później odkryto jego właściwości lecznicze, w związku z czym stosowano go jako lek. Jako pierwszy tytoń do Polski przywiózł w 1650 roku Paweł Uchański. W 1661 roku sejm pol-

¹ W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1984, s. 222.

² R. Dahlke, *Psychologia błękitnego dymka*, Warszawa 1993, s. 14.

ski uznał, że tytoń nie jest szkodliwy dla zdrowia i ustanowił podatek od jego używania. Dziś tytoń jest środkiem ogólnodostępnym.

Głównym alkaloidem tytoniu jest nikotyna. Jest to związek chemiczny o symbolu $C_{10}H_{14}N_2$ o bardzo silnych właściwościach trujących. Nikotyna jest środkiem łatwo wchłanianym do krwi. Wpływa to bardzo szkodliwie na układ nerwowy, oddechowy, krążenia, pokarmowy oraz sprzyja ogólnemu zmniejszeniu odporności organizmu. Nikotyna należy do trucizn najbardziej bezpośrednio i szkodliwie działających na układ nerwowy. Obecny w dymie tytoniowym alkohol metylowy uszkadza nerw wzrokowy, powodując niedowzroczność tytoniową, a także działa szkodliwie na nerw słuchowy. Nikotyna uszkadza również wrażenia zmysłowe, a w szczególności pogarsza funkcjonowanie zmysłu smaku i węchu. Powoduje, że człowiek nie panuje nad sferą emocjonalną, szybko się denerwuje i męczy, pogarsza się jego pamięć, a także spada wydolność intelektualna. Palenie tytoniu może powodować również stany depresyjne, lękowe i hipochondrię³.

Pomimo że palenie papierosów jest szkodliwe, to jednak szacuje się, że w roku 1994 paliło papierosy około 10–12 mln Polaków, w tym 3–4 mln kobiet. Najgorsze jest to, że pali również młodzież, a także dzieci. Młodzieży dostarcza on wielu „pozytywnych” doznań. Papieros traktowany jest przez nich jako atrybut niezależności, dorosłości, pewności siebie. Służy poprawie relacji z otoczeniem, ułatwia odreagowanie stresów związanych z obrazem własnej osoby. Niektórym osobom sprawia przyjemność sama czynność — ceremonia palenia, kupowania i trzymania w ręku papierosa, delektowanie się jego smakiem i zapachem⁴.

Ostatnio jednak palenie wśród młodzieży staje się coraz poważniejszym problemem. Pierwsze próby palenia podejmowane są najczęściej już przez uczniów szkoły podstawowej⁵. Wszelkie badania wskazują na to, że do pierwszego kontaktu młodzieży z tytoniem dochodzi między jedenastym a trzynastym rokiem życia. Niektórzy pierwszego papierosa próbują już w I–III klasie szkoły podstawowej, czyli między siódmym a dziesiątym rokiem życia, i są to najczęściej dzieci z rodzin niżej sytuowanych⁶. W środowisku dziewcząt niedostosowanych społecznie inicjacja tytoniowa ma miejsce między 10 a 11 rokiem życia, a nawet między szóstym a siódmym rokiem życia⁷.

³ Cz. Cekiera, *Toksykologia: narkomania, lekomania, alkoholizm, nikotynizm*, Warszawa 1985, s. 58.

⁴ M. Hańska, *Chrońmy dzieci przed nikotyną*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1994, nr 3, s. 18–21.

⁵ M. Suwała, *Palenie tytoniu wśród młodzieży. Metoda ograniczania*, „Lider” 1997, nr 7–8.

⁶ G. Durka, *Papierosy w tornistrach*, „Problemy Alkoholizmu” 2000, nr 1, s. (II).

⁷ S. Moczydłowski, *Problem nikotynizmu wśród dziewcząt niedostosowanych społecznie*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1994, nr 9, s. 33.

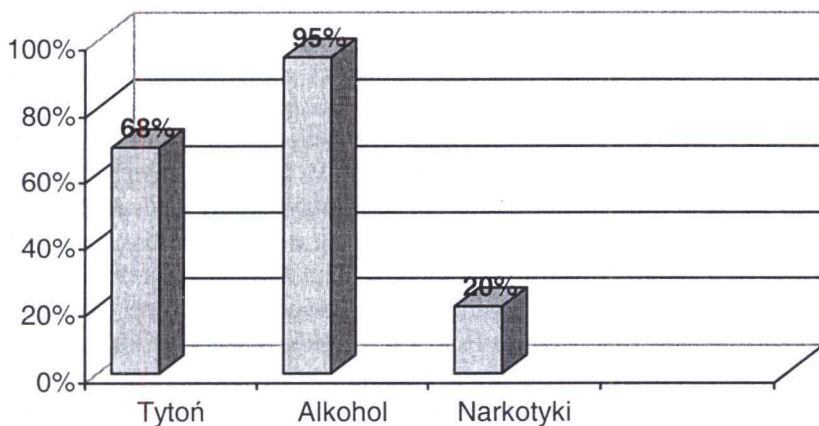
Do pierwszego kontaktu z tytoniem najczęściej dochodzi w towarzystwie kolegów i koleżanek. Zdarza się również, że młodzież po pierwszym papierosa sięga z własnej inicjatywy, a często i osoby dorosłe przyczyniają się do tego.

Jeśli chodzi o motyw, dla których młodzi ludzie sięgają po papierosy, to można tu wyróżnić:

- chęć dorównania rówieśnikom lub też wkupienie się do zamkniętego kręgu grup nieformalnych,
- dodanie pewności sobie i chęć zaimponowania innym,
- chęć naśladowania innych,
- przekora, bunt przeciw autorytetom,
- traktowanie papierosa jako lekarstwa przeciw frustracjom⁸.

Bardzo często jednak okazuje się, że głównym powodem sięgnięcia po papierosa jest: ciekawość oraz chęć dorównania rówieśnikom. Do pierwszego kontaktu z tytoniem najczęściej dochodzi w klubach, pubach, w szkole ukradkiem w szatni lub toalecie, na wycieczce, na biwaku⁹.

Wykres 1. Liczba osób mająca za sobą inicjację z używkami (%)

Źródło: badania własne.

Niestety, wczesna inicjacja i wczesne rozpoczęcie palenia papierosów nie sprzyja zdrowiu. Im wcześniej człowiek zaczyna palenie, tym jest większe prawdopodobieństwo, że szybciej się uzależni od tego środka, a poza tym nikotynizm jest drogą do innych uzależnień¹⁰.

⁸ A. Markiewicz, *Nikotynizm drogą do innych uzależnień*, Koszalin 1988, s. 24 – 25.

⁹ G. Durka, dz. cyt., s. (II).

¹⁰ A. Markiewicz, *Środki odurzające a młodzież*, Warszawa 1996, s. 13.

Jeśli więc chodzi o wiek inicjacji z tytoniem, to często się zdarza, że ma ona miejsce bardzo wcześnie. Jednak pomimo tego, że młodzież po tytoń sięga w młodszym wieku, to i tak okazuje się, że inicjację tytoniową ma za sobą mniejsza liczba młodzieży niż inicjację alkoholową.

Okazuje się, że alkohol jest wśród młodzieży używką popularniejszą od tytoniu.

2. Młodzież a alkohol

Słowo alkohol pochodzi najprawdopodobniej od któregoś z dwóch słów arabskich: al-kuhl (antymon, delikatny, drobny proszek) lub al-ghul (zły duch). Zdaniem antropologów alkohol towarzyszy ludziom praktycznie od zawsze, pełniąc początkowo funkcje fizjologiczne (np. redukcja bólu, zmęczenia), psychologiczne (np. redukcja lęku, odprężenie, odblokowanie), a także społeczne, gdzie alkohol ułatwiał nawiązywanie kontaktów oraz sprzyjał integracji w grupie. Był również elementem obrzędów i praktyk religijnych. Z czasem zaczął on także pełnić funkcje ekonomiczne i polityczne.

Pierwsze napoje alkoholowe powstały w sposób niezamierzony i przypadkowy w wyniku fermentacji winogron (wino) i ziarna jęczmienia (piwo). Trudno jest jednoznacznie ustalić, kto i kiedy otrzymał po raz pierwszy czysty alkohol (destylat). Jest bardzo prawdopodobne, że znali go już kapłani w starożytnym Egipcie. Jednak na dużą skalę zaczęto go w Europie uzyskiwać w VIII w. n.e., początkowo z żyta, a od połowy XVIII w. n.e. z ziemniaków¹¹.

Polacy zawsze używali dużo alkoholu, ale nigdy w takich ilościach jak obecnie. Według J. Raczkowskiej w 1958 r. statystyczny mieszkaniec naszego kraju wypijał rocznie w przeliczeniu na spirytus 1,5 litra alkoholu, w latach pięćdziesiątych około 5 litrów, w 1980 roku 8,6 litra, w systemie zakupów na kartki nieco ponad 6 litrów alkoholu legalnie wyprodukowanego, w 1989 r. już około 7 litrów. Z badań Instytutu Psychiatrii i Neurologii wynika, iż w 1991 roku przeciętny Polak zużywał średnio 9,5 litra spirytusu. W Polsce niemal wszyscy piją alkohol. W 1989 roku abstynencję deklarowało 20% badanych, a już w 1992 r. tylko 10%. Najczęściej sięgają po alkohol biedni i bogaci, zdecydowanie rzadziej średnio sytuowani. Dużo piją również bezrobotni. Coraz częściej i coraz intensywniej pije alkohol młodzież, także szkolna. Obniża się wiek dzieci pijących alkohol oraz wzrasta tendencja do picia nieumiarkowanego¹².

W Polsce w 1995 i 1999 roku Instytut Psychiatrii i Neurologii w ramach międzynarodowego programu badawczego ESPAD przeprowadził ogólnopolskie badania ankietowe wśród młodzieży. Badania te zostały przeprowadzone na

¹¹B. Woronowicz, *Alkoholizm jest chorobą*, Warszawa 1998, s. 5.

¹²J. Raczkowska, *Nadużywanie alkoholu zagrożeniem rozwoju dzieci i młodzieży*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1994, s. 3 – 4.

ogólnopolskiej próbie losowej uczniów klas I i III szkół ponadpodstawowych. celem badań było skoncentrowanie się na używalności przez polską młodzież substancji psychoaktywnych. Z badań tych wynika, że najbardziej rozpowszechnioną używką wśród młodzieży, podobnie jak u dorosłej części społeczeństwa jest alkohol. Okazuje się, że próby picia ma za sobą 90,3% pierwszoklasistów i 96,6% trzecioklasistów (tabela 1).

Tabela 1. Picie napojów alkoholowych przez uczniów w (%)

	Klasy pierwsze		Klasy trzecie	
	1995 rok	1999 rok	1995 rok	1999 rok
Kiedykolwiek	92,8	90,3	96,5	96,6
W ciągu ostatniego roku	77,3	82,0	98,0	93,8
W ciągu ostatnich 30 dni	50,4	61,1	65,6	78,1

Źródło: J. Sierosławski, A. Zieliński, *Młodzież a alkohol*, „Świat Problemów” 2000, nr 9, s. 4.

Okazuje się, że większość dzieci i młodzieży do szesnastego roku życia inicjację ma już za sobą. Badania te wskazują również na to, że w ciągu ostatnich 4 lat wzrósł odsetek konsumentów napojów alkoholowych, i to zarówno wśród pierwszoklasistów, jak i trzecioklasistów.

Badania ESPAD-em¹³ pokazują także, że w ostatnich latach nastąpił wzrost rozpowszechnienia picia wśród dziewcząt¹⁴, i to zarówno w stosunku do chłopców, jak i w stosunku do swoich matek. Okazuje się bowiem, że młode dziewczyny prawie dwuipółkrotnie częściej od swoich matek wcześniej poznały smak alkoholu¹⁵.

Jeśli chodzi o alkoholowy napój inicjacyjny, to jest nim piwo. Piwo jest bowiem, jak deklaruje młodzież, alkoholem najbardziej dostępnym. Poza tym mło-

¹³ ESPAD – Europejski program badań nad używaniem alkoholu i środków odurzających przez młodzież szkolną. Jest to kwestionariusz, dzięki któremu bada się używalność przez młodzież używek w całej Europie.

¹⁴ J. Sierosławski, A. Zieliński, *Młodzież a alkohol*, „Świat Problemów” 2000, nr 9, s. 4 – 5.

¹⁵ J. Sierosławski, A. Zieliński, *Alkohol a młode pokolenie Polaków połowy lat dziewięćdziesiątych*. Seria „Alkohol a zdrowie”, nr 23, Warszawa 1999, s. 173.

dzień do picia tego trunku zachęca reklama, a także puby piwne, które powstają w pobliżu szkół; coraz częściej łamana jest również norma prawna zakazująca sprzedawania napojów alkoholowych nieletnim¹⁶.

Piwo jest alkoholem inicjacyjnym, bo jest łatwo dostępne, a także bardzo często nie jest traktowane jako alkohol i istnieje przyzwolenie na jego spożywanie. Tymczasem jeden mały kufel (250 g) piwa, lampka wina (100 g) i kieliszek wódki (25 g) to zawsze ta sama ilość alkoholu (10 g) ETOH¹⁷.

Okazuje się, że najczęściej przy jednej okazji młodzież młodsza (I klasa) wypija do 0,5 litra piwa, a trzecioklasiści najczęściej przy jednym spotkaniu piją od 0,5 litra do 1 litra¹⁸.

Do inicjacji alkoholowej, jak wskazują różne badania, najczęściej dochodzi na imprezie, na wycieczce szkolnej. Głównie w towarzystwie kolegów i koleżanek. Natomiast głównym motywem sięgnięcia po alkohol jest ciekawość i chęć odurzenia się¹⁹.

Pisząc o nastolatkach i alkoholu, należy również przyjrzeć się temu, jakie wzory picia preferuje polska młodzież. A. Podgórecki wyróżnia co najmniej trzy wzory picia alkoholu. **Rytualistyczny** — związany z ceremoniami religijnymi, **towarzyski** — który polega na tym, że picie alkoholu daje poczucie wspólnoty, oparcia, wzajemnego dostrzegania się oraz ewentualnej wzajemnej, pozytywnej samooceny, a także **użyteczny** — polega on na tym, że pijemy alkohol w jakimś określonym celu, np. aby uśmierzyć ból żołądka, ogrzać się czy rozładować napięcie emocjonalne²⁰.

W nawiązaniu do tej typologii okazuje się, że w picciu nastolatków mieszają się różne wzory. Najwyraźniej zaznacza się rys towarzyski — piją, żeby być razem, bliżej odczuwać siebie wzajemnie, być we wspólnocie. Jest tu także rys użyteczny są napięci, zestresowani, chcą się rozluźnić i wiedzą, że alkohol jest odpowiednim środkiem do tego celu. W picciu nastolatków wyróżnia się również moment rytualny — przez picie podkreślają swoją odrębność pokoleniową, piją głównie piwo i zażywają narkotyki po to, aby słuchać i tańczyć hip-hop. Jeśli chodzi o sposób picia nastolatków, to możemy mówić o mieszanym wzorze **towarzysko-użyteczno-rytualistycznym**, z przewagą tego pierwszego²¹.

Okazuje się, że młodzież coraz wcześniej i częściej sięga po alkohol. Jest to zjawiskiem bardzo niebezpiecznym, ponieważ działanie alkoholu na młody organizm ma szczególnie destrukcyjny charakter, i to zarówno w płaszczyźnie

¹⁶ Tamże, s.66.

¹⁷ J. Mellibruda, *Tajemnice ETOH*, Warszawa 1993, s. 4 – 5.

¹⁸ J. Sierosławski, A. Zieliński, dz. cyt., s. 5.

¹⁹ J. Raczkowska, dz. cyt., s. 4 – 5.

²⁰ A. Podgórecki, *Patologia życia społecznego*, Warszawa 1969, s. 193.

²¹ J. Sierosławski, A. Zieliński, dz. cyt., s. 140.

fizjologicznej, jak i psychologicznej. A intensywne picie w młodym wieku powoduje znaczne skrócenie czasu potrzebnego do uzależnienia się²².

3. Młodzież a narkotyki

Historia narkotyków i narkomania sięga bardzo odległych i legendarnych czasów, zjawisko narkomanii występowało w wielu krajach i strefach geograficznych, częściej w strefie gorącej, gdyż tam uprawiano rośliny i krzewy mające właściwości odurzające. Narkomania pojawiała się, nasilała u niektórych ludów i w pewnych cywilizacjach starożytnych i tak przetrwała aż do naszych czasów. Prawdopodobnie najstarszymi narkotykami są: opium, marihuana i kokaina²³.

Narkomania w Polsce nie jest zjawiskiem nowym. Występowała już przed I wojną światową oraz w okresie międzywojennym. Wtedy jednak dotyczyła środowisk elitarnych, ulegali jej między innymi artyści, lekarze, pisarze, a najczęściej przyjmowanymi środkami odurzającymi były: opium, morfina, eter. Można więc powiedzieć, że początkowo ulegały jej osoby dorosłe. Problemem społecznym stała się ona na początku lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych, co było związane z ruchem hippisów i działaniem innych grup nieformalnych. Używanie środków odurzających stało się wtedy popularne nie tylko wśród dorosłych, ale przede wszystkim wśród dzieci i młodzieży²⁴.

W ostatnich latach polska młodzież oprócz tytoniu i alkoholu coraz częściej sięga po narkotyki. Okazuje się również, że zjawisko odurzania się wśród młodzieży ma miejsce nie tylko na imprezach i w klubach, czy nawet w szkole, ale i w domach dziecka²⁵.

Według informacji pochodzących z Ministerstwa Edukacji Narodowej w 1978 r. liczbę uczniów odurzających się szacowano na 1448 osób, a w 1985 r. już na 5176 osób²⁶. Natomiast ostatnie dane z 1996 roku mówią, że liczba odurzających się uczniów wynosi 9280 osób²⁷.

²² Tamże, s. 66

²³ Cz. Cekiera, dz. cyt., s. 14.

²³ S. Dimoff, S. Carper, *Jak rozpoznać czy dziecko sięga po narkotyki*, Warszawa 1994, s. 170.

²⁴ S. Dimoff, S. Carper, *Jak rozpoznać czy dziecko sięga po narkotyki*, Warszawa 1994, s. 170.

²⁵ S. Perzanowski, *SQN, czyli narkotyki w domu dziecka*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2001, nr 1, s. 22 – 27.

²⁶ B. Kamińska-Busko, *Młodzież zagrożona uzależnieniem*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1996, nr 1, s. 15.

²⁷ J. Rogala-Oblękowska, *Młodzież i narkotyki*, Warszawa 1999.

Nim omówię, w jakim wieku i po jakie narkotyki polska młodzież sięga najczęściej, przedstawię klasyfikację środków narkotycznych.

Istnieje wiele klasyfikacji narkotyków, jednak taki najbardziej ogólny podział to podział ze względu na pochodzenie tych środków i tu wyróżniamy: środki naturalne — pochodzenia roślinnego, i środki syntetyczne — otrzymywane drogą chemiczną²⁸.

Jednak najbardziej aktualną klasyfikację narkotyków proponuje A. Tyler. Głównym kryterium tego podziału jest sposób, w jaki środki narkotyczne oddziałują na organizm i psychikę, a także jest to podział, który uwzględni nowe rodzaje uzależnień. Narkotyki dzieli się tu na:

- opiaty,
- psychostymulatory:
 - amfetamina,
 - kokaina,
 - khat,
- halucynogeny (LSD),
- konopie indyjskie (marihuana, haszysz),
- inhalanty (kleje, rozpuszczalniki),
- środki uspokajająco-przeciwbólowe,
- steroidy anaboliczne,
- nikotyna.

Najbardziej jednak popularnymi narkotykami wśród młodzieży są: marihuana i haszysz, LSD i amfetamina.

Marihuana i haszysz to konopie indyjskie. Środki te powodują rozluźnienie, błogostan, czasami euforię, poczucie spowolnienia czasu.

LSD jest to narkotyk pochodzenia syntetycznego. Wywołuje halucynacje wzrokowe i słuchowe (widzi się dźwięki i słyszy kolory), a także zaburzenia odczucia czasu i przestrzeni. Działanie tych środków zależy od nastawienia człowieka, czasem halucynacje przybierają postać koszmaru.

Amfetamina to narkotyk syntetyczny. Jest to silny środek pobudzający. Ma silne działanie stymulujące, znosi zmęczenie, powoduje utratę łaknienia i potrzeby snu, wzmacnia aktywność, czasowo zwiększa pojemność pamięci i ułatwia zapamiętywanie, zwiększa uwagę i zdolność koncentracji, wprawiając osobę zażywającą w stan euforyczny. Po jej zażyciu odczuwa się ogromny przypływ energii. Po fazie podniecenia następuje jednak depresja. Długotrwałe branie tego środka prowadzi do bezsenności, depresji, a także psychoz, tzw. psychoz amfetaminowych²⁹.

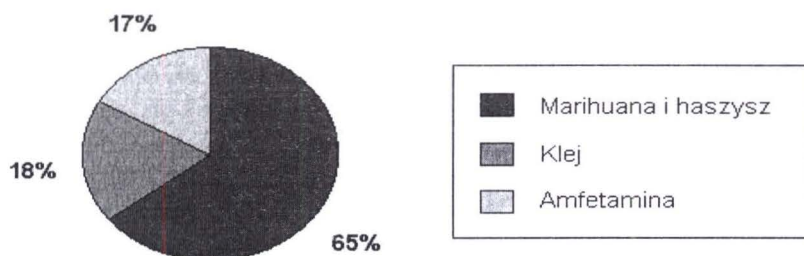
²⁸ Cz. Cekiera, dz. cyt., s. 54.

²⁹ J. Rogala-Obłękowska, dz. cyt., s. 12 – 20.

Amfetamina ze względu na swoją zdolność do zwiększania pojemności pamięci często używana jest przez studentów w czasie sesji egzaminacyjnej oraz maturzystów. Największą popularnością, jak wskazują różne badania, cieszą się jednak marihuana i haszysz.

Narkotyki te są łatwo dostępne, dlatego też najczęściej są narkotykami inicjacyjnymi³⁰.

Wykres 2. Narkotyki inicjacyjne wśród młodzieży

Źródło: badania własne.

Po narkotyki sięga nie tylko młodzież szkół średnich, ale i uczniowie szkół podstawowych. Z badań przeprowadzonych przez Cz. Cekierę w latach osiemdziesiątych wynikało, że inicjacja z narkotykami ma najczęściej miejsce między 16 a 20 rokiem życia³¹, ale współczesne badania na ten temat mówią, że inicjacja z narkotykami mają już uczniowie szkół podstawowych w wieku 11 – 14 lat³².

Jeśli chodzi o miejsce, w którym dochodzi do inicjacji młodzieży z narkotykami, są to najczęściej imprezy i koncerty³³. A głównymi motywami, dla których młodzież sięga po raz pierwszy po narkotyki, są: chęć odurzenia, nuda, wpływ grupy rówieśniczej oraz ucieczka od problemów natury zewnętrznej i wewnętrznej³⁴.

Można stwierdzić, co zresztą potwierdzają liczne badania, że najbardziej popularną używką wśród polskiej młodzieży jak i również wśród młodzieży państw europejskich jest alkohol. Głównie piwo, które najczęściej jest alkoholem inicjacyjnym. Biorąc natomiast pod uwagę wszystkie używki (tytoń, alkohol, narkotyki), to okazuje się, że młodzież po te środki sięga poza domem, w towarzystwie

³⁰ B. Kamińska-Busko, dz. cyt., s. 16.

³¹ Cz. Cekiera, dz. cyt., s. 252.

³² J. Rogala-Obłękowska, dz. cyt., s. 21.

³³ T. Biernat, *Poradnictwo*, „Wychowanie na co dzień”, Warszawa 2000, nr 10 – 11, s. 52.

³⁴ S. Dimoff, S. Carper, dz. cyt., s. 65 – 71.

kolegów i koleżanek, a głównymi powodami, dla których ich próbuje jest w pierwszej kolejności ciekawość, chęć spróbowania, nuda, wpływ grupy rówieśniczej, czasem też ucieczka od problemów.